

A KARMESTER ÉS MUZSIKUSAI

Krasznahorkai László: Báró Wenckheim hazatér

„...a Wenckheim névre nem kerülhet sár, legföljebb egy kevés sörhab, tréfálkozott a család fő, ezért, fejtette ki éppen ő a rendkívülinek mondható pénzösszeg miatt szörnyülködő rokonság előtt, a bárót meg kell menteni, mert ahogy kifejezte, vénségére csak meg kell fognunk a kezét, ha már nem fogtuk egy életen át, így hát fogcsikorgatva kifizették a teljes adósságot...” (93–94.) Krasznahorkai László új regénye szerint a Wenckheim család bécsi rezidenciáján hangzanak el ezek a szavak, és azt is megtudhatjuk innen, hogy a bárót a Buenos Aires-i Casino vándjától kell megmenteni, amelyet szerencsejátékból eredő tartozásainak behajthatatlansága miatt emeltek ellene. „Az 1944 óta ápolt kitűnő argentin kapcsolatoknak hála” sikerül elintézni, hogy a bajba jutott rokont, akiről egyébként Bécsben „az égadta világon semmit” (94.) sem tudtak, kimenekítsék Argentínából, majd a meglehetősen együgyűnek látszó bárót kívánságára, rangjához méltóan fényűző felruházása után, továbbküldjék Bécsből magyarországi szülővárosába.

Hogy Bécsben valóban van-e a Wenckheim családnak rezidenciája, azt én legalábbis nem tudom (a Praterstrassén található klasszicista Wenckheim-palota már régóta középület), a történeti gróf Wenckheim család uradalmi mindenestire azon a tájékon, azaz Békés megyében terültek el, ahová Krasznahorkai hőse igyekszik. Róla egyébként a Wenckheim család honlapja sem tud az égadta világon semmit. Egy Béláról azért tudunk, ő az 1860/70-es években mindenféle miniszter és rövid ideig még miniszterelnök is volt Magyarország kormányában.

Vagyis a Wenckheim név mondhat nekünk valamit, különösen abban a kisvárosban, ahol Krasznahorkai Wenckheim Bélája – és nem melleleg maga a szerző is – született és fiatalkorát töltötte. De melyik városban? A valóságosban, amelynek Gyula a neve, vagy a fiktívben, a *Báró Wenckheim hazatér* című regény cselekményének fő helyszínén, amely nincs ugyan megnevezve, de az események leírásában sűrűn szerepelnek könnyen azonosítható és térképen akár nyomon is követhető gyulai helynevek és utcanevek? Annak idején a *Sátántangó* és *Az ellenállás melankóliája* szintén hasonló alföldi (vagy kelet-európai) környezetben játszódott, de a helyszíneknek itt vagy nem volt közvetlen valóságos megfelelőjük, vagy ha volt, ennek a valóságreferenciának nem volt érdemi jelentősége. A regények megteremtették a maguk fiktív világát, amely azonosítható modell nélkül is teljes és koherens volt.

A *Báró Wenckheim hazatér*ben mind a Wenckheim név, mind a gyulai topográfia más helyzetet teremt. És a két korai „magyar” regény „telik, de nem múlik”-jához képest itt az időviszonyok is mások. A jelen idejű (?) és egy darabig nagyjából tagoltan múltó cselekmény közben egy „nevezetes”

*Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2016
508 oldal, 4990 Ft*

múlt idejű történet is felrémlik: a báró és Marika bágyatag kamaszkori szerelme, az az emlék, amely Wenckheim Bélát hányatott szerencsejátékosai pályája végén, testileg-szellemileg megrokkanna hazatérésre készíti. „...most, hogy elmúltam hatvanöt éves, talán már bevallhatom”, írja Bécsből ennek a bizonyos Marikának, sok összetépett levele valamelyikében, „hog az én életemet e két tény tartotta fenn a felszínen, hogy ismertem egy várost, és benne ismertem Magát, és elárulhatom azt is, hogy nem jelent ez mást, mint hogy semmit nem szerettem jobban ebben az életben, mint ezt a várost és benne Magát, hisz tudja, ezzel nem árulok el valami nagy titkot, mert arra még emlékszem, hogy bármilyen bátortalan voltam is, végül megvallottam Magának, hogy szeretem...” (149–150.)

A báró tehát hazatérése idején elmúlt hatvanöt éves, hamvába holt egykori szerelmük idején („nem volt az rendes csokolózás, mert mégiscsak egy kisfiú maradt ez a Béla” (146.), emlékszik vissza Marika) tizenöt-tizenhat éves lehetett. A két esemény között eltelt ötven év, és a regény olvasója óhatatlanul fölteszi magában a kérdést, milyen történelmi korszakra esett ez az ötven év. A válasza számtalan informatív motívum alapján nemigen lehet más, mint hogy az elmúlt ötven évre. De ugyanakkor a „labirintikus” elbeszélés-mód, a cselekmény töredékessége, elemi információk hiánya, az elvarratlan szálak joggal kelthetik azt a benyomást is, hogy az idődimenzió tulajdonképpen tetszőleges vagy meghatározatlan. Ez kicsit megint olyan, mint hogy a helyszín egyszerre reális és fiktív.

Maradjunk egyelőre az aktualitásokhoz kötődő olvasatnál, amely újra meg újra dominánsnak bizonyul. Olyan részletek, cselekményelemek képviselik, amelyek konkrétan, helyenként publicisztikus közvetlenséggel a jelenkori hazai közélet jelenségeire, az aktuális társadalmi és politikai viszonyokra utalnak. Krasznahorkaira ez eddig nem volt jellemző, a két korai „magyar” regényben ilyesmi nemigen fordul elő. Itt ellenben szó van menekültekről, hajléktalanokról, fontos szerepet játszanak a magukat védelmi egyletnek, városvédő szövetségnek, Helyierőknek nevező és a rendőrkapitánnyal szorosan együttműködő bőrkabátos motorosok, élükön a Vezérrel, a King Kongra emlékeztető főemberrel. A *Blikk* teszi közhírré, hogy Pesten át szülővárosába látogat a dél-amerikai báró. Az árvaházként működő kastélyból kiköltöztetik a gyerekeket, hogy ott – egykori otthonában (?) – szállásolják el a vendéget. Tüntetőik tüntetnek a Parlamentnél, a helyi lap főszerkesztője és a Polgármester arról vitázik, hogy megjelenhet-e egy rejtélyes eredetű röpirat, amelynek a Berzsenyi-vershez hasonlóan *A magyarokhoz* a címe, és amely annál sokkal elvakultabban és könyörtelenebbül ostromozza a magyarokat („Még egy ilyen visszataszító népet, mint ti vagytok, még nem hordott hátán a föld... magyarnak lenni, az nem egy néphez való tartozást jelent, hanem az egy betegség...” [429.] stb.). A hosszan sorolt vádak, amelyek a végül kinyomtatott botrányos cikk különféle olvasóinak szemszögéből több részletben olvashatók, a jelenkori közírás végletes túlzásait, de még inkább a mai közbeszéd indulatos vagdalkozását viszik ad absurdum.

Irreális látomásként, lázálomként kétszer is áthúz a városon rendkívüli sebességgel, először oda, aztán vissza, egy luxusautókból álló konvoj, mint „valami földönkívüli szerreg” – de a városlakók közül senki nem lát és nem mond semmit, még az sem, „aki a főtéren látta kiszállni őt, aki körül, még mielőtt kiszállt volna, rengeteg férfi kezdett el intézkedni, és csináltak valamit körülötte [...], aki látta, és nem voltak sokan, csak annyit láthatott, hogy rezzenetlen az arc, és nagyon komoly, és nagyon szigorú és... nagyon türelmetlen...” (178–179.) Több száz oldallal később, visszafelé menet, újra feltűnik a konvoj, és a tökéletesen elsötétített ablakon át megint az a bizonyos halott arc – amelyről a helyiek semmit sem akarnak ugyan tudni, az olvasó azonban nemigen tehet mást, mint hogy egy nagyon is valóságos jelenkori személlyel társítja.

Egy további utalás az előzőeknél is pontosabban betájolja a cselekmény lehetséges idejét: közvetlenül a végzetes vonatbaleset előtt, amely véget vet a Városerdőn bolyongó báró életének, egy sok-sok évvel korábbi találkozás emléke támad fel benne (lám, megint

egy emlék): még Buenos Airesben egy éjjel a Casinóból ment haza, amikor melléje szegődött egy nagydarab ember, akivel igen jól elbeszélgetett, és akiről végül kiderült, hogy a neve Jorge Mario Bergoglio és a város érseke. Évek múlva, „...egész pontosan a fogdában, pár hónappal ezelőtt tudta csak meg, hogy ez az ő éjszakai érseke lett a római pápa...” (342.), azaz Ferenc pápa. Ez tudvalevőleg 2013-ban történt.

Az ilyen utalások és szövegyomok, amelyeket még továbbiakkal lehetne szaporítani, azt a benyomást keltik tehát, hogy a történet napjainkban játszódik. És ha a Marika-szerelem elhalása és Béla távozása (?) óta ötven év telt el, akkor a hazatérő báró érzelmes emlékei az 1960-as évek közepéről, a „kommunizmusként” meg is nevezett korszakból származnak. De arról, hogy ki volt ez az egykori Béla, mit jelentett számára a „wenckheim-sége”, akár mint családi örökség, akár az életkörülményei terén, és például mikor és hogyan disszidált, erről meg sok minden másról nem tudunk meg semmit. Mikor Marika a fiatal barátinőjének kamaszkori szerelméről mesél, az így kommentálja ezt magában: „... még hogy a báró meg a Marika, a Wenckheimék, kommunizmus ide, kommunizmus oda, oda se engedték volna a báró közelébe...” (149.) Neki nyilvánvalóan fogalma sincs, hogy volt mindez annak idején, Marika pedig csak az érzelmes részletekre emlékszik. Ebben az összefüggésben – tegyük hozzá, a Krasznahorkai-regénytől *majdnem* teljesen függetlenül – talán érdemes megjegyezni, hogy az a Wenckheim (Jeanne Marie Wenckheim Dickens), aki az 1990-es évek végén tényleg hazatért, a Gyulához közeli Dobozra, és azóta, Bélától eltérően, mert volt miből, csakugyan sok pénzt áldozott helyi célokra, ez a hölgy már 1944-ben elmenekült családjával a dobozi kastélyból, aligha ok nélkül. Béla, úgy látszik, maradt, ennek háttere azonban a regény horizontján túlra esik.

Báró Wenckheim tehát, a vele társított realiókkal ellentétben, irodalmi fikció, töredékes-ségében, inkoherenciáiban, légből kapottságában mégis a regény legelevenebb, legátélhetőbb és legösszetettebb alakja. És ahogy a sokszorosan rétegzett regény műfaji szempontból leginkább klasszikus irodalmi mintákat, mindenekelőtt Gogolt idéző satíra, de legalább annyira Krasznahorkai-paródia is, úgy az ügyefogyott, ábrándos Béla báró egyfelől a *Sátántangó* Irimiásának vagy *Az ellenállás melankóliája* Hercegének groteszk visszajaként hat, másfelől van benne valami, ami úgyszólván kifordított Hlesztakovnak mutatja. Olyan kiérdemesült, szentimentális szélhámós ő, aki már csak nyugalomra, hazatérésre vágyik. Gyanútlan jövevényként érkezik a városba, ahol mindenki, éspedig főleg a korrupciós városi hatalmasságok és hivatalnokok másnak nézik, mint ami. Jótévőnek, pénzeszsáknak, akit kényeztetni kell, hízelegni neki, a kegyeibe férközni – itt nem megvesztegetni, mint *Arevizorban*, hanem kicsalni a vagyonát. A satíra eszköze itt is a félreértés, illetve hogy az olvasó (vagy a néző) be van avatva abba a tudásba, amellyel a szereplők nem rendelkeznek: Béla nem tudja, hogy pusztán a neve miatt mi mindent várnak tőle a szülővárosában, a helybeliek pedig nem tudják, hogy ez a Wenckheim nem az a Wenckheim, hanem csupán egy nincstelen futóbolond.

Mint egy kritika¹ már felhívta rá a figyelmet, Krasznahorkai regényének alaphelyzete Dürrenmatt *Az öreg hölgy látogatása* című tragikus komédiájára is emlékeztet: hosszú évtizedek óta tartó távolléte után a báró úgy látogat haza külföldről szülővárosába és ifjúkora színhelyére, ahogy a multimilliomos öreg hölgy tér vissza abba a kisvárosba, ahol egykor mint szegény leányt elárulta a szerelmese. Azt várják tőle, hogy kitömi a várost pénzzel, ő azonban nagy árat kér ezért: az áruló feláldozását. Erre a mintára vetítve is érvényes a satirikus kifordítás: a báróról kiderül, hogy nincs semmije és nem fogja megmenteni a várost, egykori szerelmeséről, Marikáról pedig, hogy leghőbb vágya jóvátenni egykori mulasztását (ejtette annak idején a félszeg kamaszt).

¹ Forgách Kinga: Szatíra – kánonban elbeszélve, *Litera*, 2016. október 8.

De valójában főhőse-e ez a címadó báró az 500 oldalas regénynek? Csak a 85. oldalon lép színre és a 347. oldalon már mennie kell. Így döntött a karmester. Tudniillik a regény elejére illesztett *Figyelmeztetés*ben a szerző karmester képében lép fel, és itt mihezartás végett ellentmondást nem tűrően közli „muzsikusaival”: „maguk, uraim, úgy fognak muzsikálni, ahogy én füttyülök... nem érdemes velem szembeszállni, egyszerűen semmi értelme nincs, képzelődhetnek, ha tudok róla, ábrándozhatnak, ha bevallják nekem, hogy majd egyszer másképp lesz, és más lesz, mert nem lesz másképp, és nem lesz más...” (7.) Tehát az „lesz meg”, az történik meg a regényben, amit ő jónak lát, és úgy, ahogy ő jónak látja, tekintet nélkül arra, hogy ez tetszik-e a zenész uraknak – meg az olvasóknak – vagy sem.

Így kénytelenek vagyunk tudomásul venni, hogy a báró mielőbb ki akar lépni (ki *kell* lépnie?) a regényből. Úgyszólván menekül az elől a szerep elől, amely regényalakká tette. Ezért a végzetét kihíva inkább a Városerdőre megy szemlélődni és bámészkodni, ahelyett, hogy a Polgármesteren csüggene, aki olyan újságokkal próbálja levenni a lábáról, hogy a magyar kormány stratégiai partnerséget akar kötni vele, zajlanak a tiszteletére rendezett ünnepek, és a két helyi televízió minden este az *Evitát* vetíti. Az erdei séta közben Béla báró felidézti egykori beszélgetését a későbbi pápával, akit az a kérdés foglalkoztatott, hogy „ha egy jó nem elég a jóhoz, akkor miként lehetséges, hogy egy rossz viszont elég a rosszhoz” (341.), könyörögve kérleli a Jóistent, „magyarazza meg, mi volt az értelme annak, hogy életre hozták és életben tartották őt, hiszen hát milyen élet volt az övé” (343.), és aztán már jön is az őzre „menő”, részeg vasutasok mozdonya, és elgázolja a talpfák közt bukácsoló bárót. Az olvasó – ha tetszik a karmesternek, ha nem – sajnálkozik, nemcsak azért, mert ekkorra megkedvelte Bélát, a regény összes szereplője közül egyedül őt, az értelmetlen élete végén szülővárosába meghalni hazatérő gyámoltalan holdkórost, akinek ábrázolásában a szatirikus távlat mellett melankolikus együttérzés is érvényesül – de sajnálkozik azért is, mert úgy érzi, idő előtt lépett le a színről ez az érdekes figura, akitől, illetve akinek a „kalandjaitól” még várt valamit. Hiszen még hátra van 150 oldal, ugyan mivel fogja ezt kitölteni a karmester-szerző?

Előzőleg már a 267. oldaltól a 325-ig sem volt színen a báró, tehát végeredményben az 500 oldalból mindössze körülbelül 200 (!) oldalon van jelen. A halála után történő rejtélyes és végetes események legfeljebb látogatása következményeiként érthetők. Hasonló, vagy még furcsább a helyzet a másik „főszereplővel”, a Tanár úrral. A regény vele kezdődik, aztán a báró színrelépésével ő tűnik el hosszú – olvasási – időre, majd megint ő következik, hogy aztán a könyv utolsó harmadában neki is nyoma vesszen. Pontosabban egy pillanatra mintha még feltűnne: a csalódottságában és sértődöttségében Pestre távozó Marika véli megpillantani hátulról a kabátját egy tüntetésen a Parlamentnél, de aztán, mint sok más, ez is marad annyiban, azaz értelmezhetetlenül.

A Tanár úr is bizzar különc és ő is ambivalens figura, amennyiben formátlan dühe, anarchisztikus lázadása kezdetben motiváltak, bár egyelőre rejtélyesnek tűnik, de aztán az indítékai mégis homályban maradnak, és mint bosszúálló filozófus-haramia ő is torzképpé válik. Ő mintha a *Sátántangó* Doktorának és *Az ellenállás melankóliája* Eszter urának volna szatirikus alakváltozata. Mielőtt váratlanul, valamiféle belső sugallatra, de racionálisan értelmezhető ok nélkül fel nem számolta előző életét és ki nem vonult lakásából a város szélén tenyésző, Csipkebokornak nevezett elvadult bozótba, ahol összetakolt magának egy alig megközelíthető kalyibát, köztisztületben álló tanár úr volt és világhírű *mohaszakértő* – amely állítás, talán nem sértődnek meg miatta a mohaszakértők, ha léteznek, eleve groteszk színben tünteti fel. A Tanár úr alakja is csupa hiány és töredék. Van egy törvénytelen felnőtt lánya a fővárosban, aki valamiért nagyon haragszik rá, és leutazik hozzá, hogy a helyi média mozgósításával fenyegetően lépjen fel ellene („most megfizetsz!”), ám a Tanár úr puskalövésekkel szétkergeti a betolakodókat. Majd mikor részegen betör hozzá Kiscsillag, a Helyierők vezérének fékezhetetlen, behemót öccse, és agyon

akarja verni, holott a Vezér előzőleg személyesen vette oltalmába a Tanár urat, azt se szó, se beszéd lelövi. A lány ezután, alighogy feltűnt, már el is tűnik, semmi szerepe nincs többé, a Tanár úr pedig elmenekül búvóhelyéről. Vajon miért, kitől, mitől fél?

Kis híján kétszáz oldal múlva bukkan fel újra, egy bódében rejtőzik a gáton, zavaros filozofálásba merülve. A következő, kis híján hatvan oldal ismét róla szól, arról a fantasztikus vállalkozásáról, hogy a rendőrség és a Helyierők közös, összehangolt hajtóvadászatát kijátszva egy benzinkúton 3000 liter gázolajat töltet egy tartálykocsiba, aztán kiereszteti az egészet a Csipkebokorba és meggyújtja, azt a látszatot keltve – a tűzoltók és a rendőrök legalább is így értelmezik –, hogy magára gyújtotta az erdőt. Az égő csipkebokor látszólag mély értelmű bibliai idézete valójában a terrorista-tanár úr – vagy a szerző-karmester – csúfondáros üzenete a médiának, „ez nekik való téma”, mint volt már a lövöldözés is. A Tanár úrtól végül is még korábban el kell búcsúznunk, mint a bárótól, mégpedig „a bicerei állomás kis várófülkéjében” (312.) elhangzó, közönséges halandók számára érthetetlen, Thomas Bernhard-i filozofikus monológjával, amelyben a gyakran elhangzó Cantor név a halmazelmélet matematikai tudományágának orosz–német megalkotóját, Georg Cantort jelöli.

A *Báró Wenckheim hazatér* bizonyos mértékig Krasznahorkai „párhuzamos történeteiként” olvasható. A báró és a Tanár úr egymástól független (összefüggéstelen?) – de valamiképpen mégis egyazon világ részeit képező – története mellett további párhuzamos történetek futnak: Marika-Mariettáé, akit súlyos atrocitásként ér, hogy a báróban ugyanúgy csalódnia kell, ahogy minden férfinak („a vége mindnek ugyanaz volt, hogy félredobták, mint egy elhasznált élvezeti cikket” [368.]), a helyi motoros erők vezéréé, aki megkérdőjelezhetetlennek tűnő vezér-szerepében csúfosan megszégyenülve egyik vereséget a másik után szenved el, Dantéé, a hétpróbás játékautomata-forgalmazóé, akit a Bayern München brazil háttérjével való hasonlósága miatt neveznek így – az azonos nevű híres középkori költőről nincs tudomása –, és aki mindenáron a világhírű báró titkára szeretne lenni, a Polgármesteré, aki szintiszta Gogol-paródia (és ebben a mivoltában sokkal inkább irodalmi fikció, mint egy mai magyar kisvárosi polgármester satirikus portréja). Ugyanez vonatkozik még a rendőrkapitányra, a könyvtárigazgatóra, a dús keblű vezetőtitkárnőre, a helyi lap főszerkesztőjére, a turisztikai iroda Dórájára és másokra. Ezek az alakok újra meg újra feltűnnek, mindenekelőtt a két főkolompos viselt dolgaival összefüggésben, de karikírozott mivoltukban és beszédmódjukkal különálló *szövegszigeteket* képeznek.

A regény legfőbb narratív jellegzetessége – és talán mindjárt ezzel kellett volna kezdeni –, hogy átlagosan három-négy oldalas mondatokból álló bekezdések tagolják az egyébként szinte tagolatlanul áradó szöveget, és ezekben a bekezdésekben némi túlzással minduntalan újratekődik a regény. Ezt úgy kell érteni, hogy az új bekezdésekben a már ismert vagy újonnan bevezetett szereplők közül mindig valaki más beszél és máshogyan, vagy másvalakiről van szó, más helyzetben, mint az előző szakaszban, és eltart egy darabig, amíg az olvasó ráismer az új szemszögre és azonosítja a soron következő szereplőt, néha szereplőket. Ez a hektikus szemszög- és beszédmód-váltogatás igen megnehezíti az olvasást. Eltekintve azoktól a szakaszoktól, amelyekben Krasznahorkai humorosnak szánt helyzetekben sablonos szereplők sablonos beszédmódját erőlteti (Marika, Irénke, Dórika, Eszter), külön-külön többnyire briliánsak ezek a szövegegységek vagy -szigetek, virtuóz prózagyakorlatok, amelyek sokszor szinte észrevétlenül bontanak ki jeleneteket, szövik tovább a cselekményt, a párhuzamos történeteket vagy egészítenek ki hiányokat – míg más lényeges hiányok, törések akár végleg megmaradnak. Végeredményben mindvégig jellemző adottság marad a töredezettség, a szaggatottság. Széttöredezik a szöveg szakaszokra, és széttöredezik a cselekmény motiválatlan történésekre, párhuzamos és elvarratlan szálakra. Mindez nyilván a karmester akaratából történik így – ő figyelmeztett! –, és ha a kritikus megpróbálja ezt értelmezni, akkor annak a bomlásnak, annak az

anarchiának, annak a végjátéknak a zavaros tüneteit olvashatja ki belőle, amely kezdettől fogva ott lappang a felszín alatt ebben a regényben is, és a végén értelmetlen katasztrófa formájában itt is előtör. Ez az olvasat irrelevánssá, parodisztikus értelművé változtatja az aktualitásokat és a hétköznapi realitásokat: amikor végzetes és rejtélyes módon egyszer csak értelmét veszti és szétesik minden, az időnek és a helynek sincs többé jelentősége.

A *Báró Wenckheim hazatér* a Krasznahorkai-írás variációinak lenyűgöző parádéja mellett ugyanakkor némi hiányérzetet is kelt. A regény utolsó harmadában fokozatosan elszabaduló rémségek mintha még inkább különálló, önmagukért való víziók lennének, mint az addig mégiscsak valamilyen folyamatba illeszkedő események. Fordulópontot jelent ebben a folyamatban, hogy lelép a színről a két „főhős” – bár a tanár úrról ekkor még nem tudhatjuk, hogy őt se látjuk többé. eltűnésük zűrzavart, káoszt hagy maga után. Most akkor van-e végakarát vagy nincs, van-e vagyon vagy nincs? Mindenesetre el kell törölni, vissza kell vonni, le kell tagadni minden nyomát a látogatásnak, az elhangzott beszédeknek, ki kell törölni a kamerából minden fényképet. Ritka pazar jelenet, ahogy az asztalos, akinek az utolsó pillanatban kellett ágyat eszközálnia a báró számára, dühében, amiért nem fizették ki, a kastélyszobában egymagában ordítózva kicsavarja az összes csavart az ágyból („még hogy a türelmem, ezek soha nem fogják kifizetni a béremet, de akkor tessék, én az utolsó csavaromat kihajtom, én egy rohadt csavart itt nem hagyok ezeknek...” [368.]). Felnyitják a báró kilenc bőröndjét, és az angol szövetből készült méregdrága öltönyöket odaadják a hajléktalanoknak, akik végül máglyát raknak belőlük. Ez már második gyűjtogatás a Csapkebokor bibliai képzeteket karikírozó égése óta: baljós, de egyben pitiáner előzménye a később felgyulladó nagy tüzeknek.

És miközben a szerkesztőségekben nehezen értelmezhető vita folyik arról, közölhető-e a helyi lapban az ismeretlen feladótól érkezett botrányos röpirat a magyarokról, és ebben a vitában a főszerkesztő a közlés és a szabad sajtó mellett száll síkra – ki ez a főszerkesztő és hogy kell érteni „bátor” álláspontját? –, eközben már folynak a városban a rejtélyes és értelmetlen atrocitások: például Irénkének, Marika barátnőjének szétverték a fejét, idegnek tűnnek fel a városban – lásd *Az ellenállás melankóliáját* –, a plébános borzalmasabbnál borzalmasabb hírekről számol be a püspöknek, „és nemcsak borzalmasak ezek, de nincs is értelmük, és engedje meg, hogy ezt jobban kifejtsem, mivel itt voltaképp arról van szó, hogy a beérkező hírek alapjául szolgáló események, most függetlenül attól, hogy mendedmondák-e, vagy valóban megestek, már önmagukban is minden értelem nélkül valók, és ami már kevésbé meglepő, hogy közöttük sincsen semmiféle értelmes összefüggés...” (467.) Természetesen érteni véljük ezeket az érthetetlen és értelmetlen fejleményeket, ismerősek is Krasznahorkai világából, csak itt mintha kissé gépiesen következnének be. Ez is a paródia része? Apokalipszis-paródia?

Ugyanakkor *önmagában* mint filmszerű látomás vagy mint lidérces álomkép nagyon is kísérteties, ahogy egy éjjel kamionok özönlik el a kihalt várost, és úgy vesztegelnek az utcákon „minden értelem nélkül”, mintha valami jelre várnának, aztán reggelre mind eltűnnek. A gimnáziumigazgató, hivatalból az értelem kétes hagyományának őrzője, kikel magából, hogy „ez, kérem, nem megy [...], hogy történnek dolgok, és minket, akik ennek a városnak mégiscsak a polgárai vagyunk, nem tájékoztatnak semmiről, ez, kérem, felrúgása mindannak a polgári együttműködési megállapodásnak, amelynek ígéretében megválasztottuk vezetőinket...” (487.) – lám, megint egy leplezetlen szatirikus oldalvágás. Nem kevésbé ijesztő, ahogy varangyok hordái lepik el az utcákat, és sorra kigyullad minden templom és középület a városban. Mindez ijesztő, sejtelmes és félelmetes, de valójában korántsem „értelem nélkül” való, hanem nagyon is érthető és ismerős írói látomás, amely ezúttal kicsit rutinszerűen (vagy parodisztikus függelékként?) zárja a Tanár úr, de főleg a báró történetét, amelyben viszont annál inkább található újabb Krasznahorkai-remeklések. Tetőpontokként hadd emeljem ki közülük a vonatutat Bécsből a szülővárosig,

a káoszba fulladó fogadtatással és a városerdei álmodozó sétát, a közeledő részeg vasutasokkal.

A *Báró Wenckheim hazatér* most már egyszer s mindenkorra úgy végződik, hogy a lán-goló város szélén, a Betonvíztorony tetején lábát lógázó árvaházi hülyegyerek az *Ég a vá-ros, ég a ház is...*-t dúdolja, de szigorúan magánhasználatra elképzelhetőnek tartok egy olyan alternatív befejezést is, amely szerint az egyes szám harmadik személyű névmással jelölt lény („halott arc”) ismételt felbukkanása után észrevétlenül átmegy minden „a folyatatólagos, a megszakítatlannak vélt létbe” (413.), és egy pap, valamint négy szótlán sírásó a Kisrománvárosi ortodox temetőben, jéghideg szélben, a Városháza utasítására elhantol-ják a szerencsétlenül járt bárót. Mint az asztalost, a papot is azzal biztatják odafentről, hogy „az ilyenkor szokásos költségeket majd számlázza ki a Városházának” (414.).

SIPOS BALÁZS

A TÖRTÉNELEM ANGYALAIÉRT

Krasznahorkai László: Báró Wenckheim hazatér

„Az embereket gondolkodásra a katasztrófák kényszerítik...”

Nem kérdez, nem válaszol

Ki ne tudná, hogy noha a kisszerúségről szóló nagy mű látszólag paradoxon, jónéhány remekmű – a *Bouvard és Pécuchet*, a *Gavallérok*, az *Ulysses*, a *Pacsirta* – éppen erről: a kispolgári világ szorongató totalitás-ínségéről szól. Krasznahorkai regénye, az újmagyar fecsegés nagykönyve, ezekhez kapcsolódik – de el is tér tőlük. A felsoroltak előfeltételeznek egy-egy (nemesi, polgári) hagyományt, melyek éppen azért, mert valódi totalitást már nem alapoznak meg, kimerítő bírálatban részesülnek. Krasznahorkainál az ábrázolt közösség az alapján méretetik meg, hogy képes-e *történetiként* megélni e politikai-kulturális szituációt: termel-e utópiát vagy nosztalgiát; felismeri-e a katasztrófát vagy az angyalt. A mérleg, mint a Krasznahorkaihoz hasonló kultúrkritikus gondolkodók által megvont mérleg rendszerint, lesújtó. Ám a *Báró Wenckheim* végeláthatatlan fecsegései nem képzik meg azt a méltó ellenfélként bírálható alapot, amivel szemben, mint koherens ideológiával szemben, a szöveg distanciálhatná magát, hogy valós kritikát fogalmazzon meg. Az alábbiakban amellet érvelek, hogy bizonyos karakterábrázolási és dramaturgiai megoldások miatt a *Báró* megfogalmazta bírálat, ahelyett, hogy valódi kritikává emelkedne, pusztán a levegőbe-beszéd és levegőbe-beszélők ellen irányul: csakugyan lesújtó lesz – de nem konkrét.